

POM

PROGRAMMET
FÖR ODLAD
MÅNGFALD

Varför ska vi bevara vår odlade mångfald? Under mer än 10 000 år har människan odlat växter och utvecklat jord- och trädgårdsbruk. Växterna har med människans hjälp anpassats efter våra behov och blivit kulturväxter. De flesta växter som odlats i Sverige har sitt ursprung i andra länder och världsdelar, och odling i vårt klimat ställer speciella krav. Därför är det viktigt att ha tillgång på en mångfald av härdiga, tåliga och långlivade växter.

Idag är många sorter av våra traditionella växter hotade och därför har Programmet för odlad mångfald, POM, inventerat och samlat in det mest intressanta och värdefulla av vad som växer i vårt land.

Växterna kommer att bevaras för framtiden i den svenska nationella genbanken. Syftet är att tillhandahålla ett sortiment som görs tillgängligt för alla, för dem som vill odla, forska eller bara njuta av växternas variation.

Vad är POM?

Programmet för odlad mångfald, POM, är Sveriges nationella insats för att långsiktigt bevara och nyttja våra kulturväxter och deras vilda släktingar. POM startade 2000 och ingår i miljö-kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*. Aktörerna i POM är många: myndigheter, företag, organisationer, museer, SLU, NordGen och botaniska trädgårdar.

POM:s arbetsområden omfattar

- inventering och insamling av växter, beskrivning av dem samt olika former av bevarande
- ökad användning av kulturväxterna genom odling, växtförädling och andra former av nyttjande
- forskning om arternas släktskap och genetiska variation, om utveckling av nya grödor samt om hur växterna bäst bevaras för framtiden
- utbildning och information
- internationellt samarbete
- uppbyggnad av en svensk nationell genbank

POM har inventerat kulturväxter

Mellan 2002 och 2010 har hela Sverige inventerats, från Trelleborg i söder till Ullatti norr om polcirkeln. Flera hundra frivilliga har hjälpts åt att leta köksväxter med historia, rosor som blivit släkttklenoder, kvarstående perenner vid ödetorp, lokalt spridda frösådder eller selektioner av frukt, och mycket annat. Mängder av tips från allmänheten har gått igenom och flera tusen växtprover har samlats in. Nu pågår ett intensivt arbete med att granska och utvärdera allt insamlat växtmaterial för att vaska fram det mest värdefulla. De fröförökade växterna finns redan bevarade på frögenbanken NordGen i Alnarp.

Inte bara växterna har inventerats och samlats in av POM:s alla medarbetare. Också kunskapen om och historierna kring de enskilda växterna har dokumenterats. Det kan bland annat handla om den egna fröodlingen, bruket av olika perenner i samband med högtidsdagar eller traditionen att bereda bondbönevälling. Kombinationen av ett rikt, varierat och odlingsvärt växtmaterial och kulturhistorisk dokumentation gör POM:s insatser unika i ett större perspektiv.

Så väljs växterna ut

Allt växtmaterial som har samlats in genom POM:s olika upprop har valts ut på basis av ett antal bestämda kriterier. Det har handlat om sortegenskaper som gör dem särskilt odlingsvärda eller på annat sätt unika eller kulturhistoriska skäl som motiverar att de samlas in för att bedömas. Alla insamlade växter har provodlats under några år. De har jämförts med varandra och med kända sorter och odlingsvärdet har bedömts. Målet har varit att sälla fram det unika och utesluta möjliga dubletter. Som stöd för det arbetet har använts både utseendemässiga egenskaper och analyser på DNA-nivå. Dagens moderna tekniker är effektiva redskap att ta reda på om två väldigt lika sorter är desamma eller inte. Den framtida nationella genbanken kommer på så sätt att rymma landets mest värdefulla odlade mångfald.

Stensårt från Norrhult. Foto: Lena Nygårds

Fröuppropet berättar om odling till husbehov

POM:s första inventeringsprojekt Fröuppropet gjordes för att samla in och dokumentera frösådda växter. Huvuddelen av fröproverna utgjordes av köksväxter, framför allt ärtor, bönor, bondbönor, rovor. Frö till dessa och nästan två hundra andra sorter kom in från hela landet och har gått i arv mellan generationerna. De berättar om ett stort kunnande kring odling och förädling av köksväxter men också om fantastiska matminnen, minnen av en kär vän eller viktig plats. Och inte minst, här finns en skatt av härdiga, rikgivande och smakrika sorter till husbehovsodling idag!

I boken Klint Karins kålrot och Mor Kristins böna får du som läsare och kanske också som odlare bekanta dig med de sorter som kommit in till Fröuppropet, både sortens historia och dess odlingsegenskaper.

Allt levande material överlämnades till de nordiska ländernas gemensamma genbank NordGen i Alnarp, och är nu också bevarat i det globala säkerhetslagret på Svalbard. Här inne bevaras frö till bönan 'Kristin', kålroten 'Trutsgård' och stensärten 'Norrhult'.

Om du vill prova att odla några av de gamla sorterna finns de att beställa i små mängder från NordGen.

Frukt och bär

Uppropet har omfattat såväl traditionellt odlade frukter och bär som sydfrukter och hassel. Genom inventeringen har sortmaterialet i redan befintliga lokala klonarkiv för fruktsorter kunnat kompletteras. Även på bärsidan har ett antal namnkända äldre sorter återfunnits. Som exempel på återfunna sorter kan nämnas 'Solleröparon', körsbäret 'Sesterviken', krusbäret 'Catharina Ohlenburg' och 'Norrländssmultron'. Bland sydfrukter har ett fåtal lovande äldre förekomster av äkta kvitten, bärmispel och vindruvor, främst från Sydsverige, förökats för utvärdering. Ett flertal hasselförekomster har noterats. I äldre kommersiella nötodlingar har gamla sorter, däribland 'Cosford', 'Jättenöt från Halle' och 'Tidig lång Zellernöt', registrerats. Sammanfattningsvis har tips inkommit från i stort sett hela landet och förutom ovan nämnt material har lovande okända och lokalt namngivna sorter tillvaratagits för provodling. Hit hör äldre bärbuskar, jordgubbar och rotäktade plommon samt sorter som 'Backapellabär' och 'Sloalyckeäpple'.

'Norrländssmultron'. Foto: Inger Hjalmarsson

Prydnadsträd och -buskar

Inventeringen gav många intressanta fynd av äldre växter. I parker, botaniska trädgårdar och arboretum runt om i landet finns många värdefulla träd och buskar som är väl identifierade och dokumenterade, men som kanske bara finns i ett fåtal exemplar kvar i landet. Från äldre trädgårdar har det inkommit många fynd av syren, schersmin och spirea. Dessa växter är ofta långlivade och härdiga med förmåga att överleva utan skötsel under många år. Den största gruppen av buskar är syrener där det äldsta dokumenterade fyndet kommer från före mitten av 1800-talet.

I samlingen finns idag cirka 350 insamlade växter där den största växtgruppen är poppel med 70 olika popplar. Andra stora grupper av insamlade träd är hagtorn, ask, alm och björk.

Inventeringsfynd av syren från 1850. Foto: Katarina Wedelsbäck Bladh

POM på kyrkogården

På Sveriges omkring 3 300 kyrkogårdar förvaltas ett omfattande kulturarv i form av bland annat byggnader, murar och gravvårdar. Hit hör också det gröna kulturarvet. Trots att flertalet kyrkogårdar sedan mitten av 1900-talet genomgått stora förändringar finns fortfarande möjligheter att hitta äldre växter från slutet av 1800-talet och 1900-talets första hälft, både på enskilda gravar och på allmänna ytor. Inom POM samlar vi kunskapen om de äldre kyrkogårdsväxterna under begreppet ”POM på kyrkogården”.

Bildmaterial från 1800-talet visar ofta prov på enkla kyrkogårdar, med en rik variation bland gravplanteringarna. Man tog ofta med någon passande växt från den egna trädgården därhemma och planterade den på kyrkogården. Framför allt var det lökar, perenner och rosor som användes. I POM:s olika uppslag finns flera sådana exempel. Kyrkogårdens allmänna ytor kom mer och mer att planteras med samma växtmaterial som förekom i samtida parkanläggningar. Prydnadsträd och buskar med avvikande bladverk, annorlunda växtsätt och ovanlig blommfärg var särskilt uppskattade. I norra Sverige prövades hårdigheten på nya växter som bland annat togs in från Finland och Ryssland.

POM:s olika uppslag förvaltar i sina samlingar och i den nationella genbanken växter som kan vara av stort intresse för användning i äldre kyrkogårdsmiljöer. I samlingen av träd och buskar finns exempel på alternativa växtslag till de karaktäristiska ”sorgeträden” som är på väg att försvinna på grund av sjukdomar. POM fortsätter arbetet med att söka och förmedla kunskap kring kyrkogårdens äldre växtmaterial.

Övre bilden: På norrländska kyrkogårdar finns möjlighet att hitta härdiga växter med ursprung från bland annat Finland och Ryssland. Lycksele kyrkogård. Nedre bilden: Välbevarade kyrkogårdsmiljöer från förra sekelskiftet kan innehålla ett stort och varierat växtsortiment. Horns kyrkogård, Östergötland.

Foto detta uppslag: Henrik Morin

Lökar och knölar till ögonfröjd

Inventeringen av lök och knölväxter har omfattat prydnadsväxter med en odlingshistoria före 1940. Över 1800 tips om äldre lökar och knölar har lämnats från mer än 640 personer. Det är framförallt narcisser, tulpaner, olika typer av liljor och dahlior som tipsen handlat om. Men, det har även kommit brev om hundtandsliljor, pärlhyacinter, herrestadsbegonior och snökllockor. Flest tips har kommit från de södra delarna av landet, framförallt Skåne, Öland och Gotland.

Under hösten 2007 började växterna tas in för provodling. Några viktiga kriterier har varit att de skulle ha en dokumenterad odlingshistoria från före 1940 eller att det var en känd svensk sort. Totalt har över 800 olika insamlade växter och ett 60-tal kända sorter provodlats och utvärderats.

I den nationella genbanken kommer cirka 250 lökar och knölar att bevaras för framtiden, liksom deras historia. De första växterna planterades där 2014.

Tulpan från 1930-talet. Den ändrar färg under blomningen från vit till nästan helt röd.
Foton: Karin Persson

Perenner av alla de slag

En vit, fylld rosenkrage från 1910-talet, en bondpion från 1840-talet och en stor blåklocka som Selma Lagerlöf odlat. Det är några av de växter som spårades upp vid Perennuppropets inventeringar runt om i Sverige. Med hjälp från allmänheten och från ideellt arbetande inventerare kom tips om flera tusen perenner, odlade i Sverige före 1940. Bland dem har drygt 1100 valts ut för provodling och närmare studier.

Perennerna som provodlas kommer från fler än 80 olika släkten och på provodlingsfältet blommar det nästan hela året om, från tidig vår när blåsipporna slår ut och fram till oktober när frosten tar de sista blommorna på höstkragen. Däremellan har irisar, astrar, taklökar, flox, funkior och många fler gått i blom. Variationen är stor inom arterna och speglar det stora antalet sorter som fanns att välja på i svenska plantskolor före andra världskriget.

Av de 1100 provodlade perennerna kommer 400 att väljas ut och bevaras i den nationella genbanken. Perennerna kommer också att introduceras i handeln och redan nu finns flera sorter att välja bland.

Fjärdernejlikan 'Marieberg' är en av de sorter från Perennuppropet som lanserats i handeln. Sorten har fått sitt namn efter gården i Bohuslän där den odlades på 1920-talet. Foto: Linnea Oskarsson

Sverige, ett riktigt rosland

Inventeringen av kulturrosor genomfördes i nära samverkan med Svenska Rosensällskapet och omfattade rosor med en dokumenterad odlingshistoria från tiden före 1950. Flertalet funna rosor visades upp av allmänheten på publika aktiviteter inom Rosornas Antikrunda, som under åren besökte 237 platser runt om i Sverige, från Skånes sydkust till Kiruna. Tips kom också in på flera andra sätt efter upprop, artiklar, medverkan i massmedia och föredrag. Flera sedan tidigare kända trädgårdar inventerades.

Både kända och oväntat många okända sorter, som inte finns i vår tids handelssortiment eller rosarier, påträffades under inventeringen. Flertalet av dem är buskrosor. Engångsblommande rosor med en intensiv blomning i juni och juli dominerar, exempelvis gallicarosor, damascenarosor, albarosor, centifoliarosor, mossrosor, bourbonrosor, pimpinellrosor och vresrosor.

Foton: Lars-Åke Gustavsson

Fynd av klätterrosor och rabattrosor är få. Endast ett fåtal återblommande rosor påträffades. Många av rosorna har en intressant historia att berätta.

Flera tusen uppgifter om äldre kulturrosor har registrerats. Flest uppgifter har inkommit från Skåne, Halland, Småland, Östergötland, Uppland och Dalarna. 1 367 rosor har samlats in och provodlas nu på Fredriksdal i Helsingborg, där rosorna kommer att utvärderas, beskrivas och, så långt det är möjligt, identifieras.

Drygt 200 av de bästa rosorna kommer att bevaras i den nationella genbanken och många av dem kommer att föras i handeln under de närmaste åren. Hittills har sorterna 'Lövhult' och 'Skeda' introducerats.

Medlemmar från Pelargonsällskapet har hjälpt oss att provodla äldre pelargonier. Foto: Karin Persson

Krukväxter med historia

Krukväxtuppropet startade våren 2009. Uppropet ville få information om krukväxter som förökas vegetativt och som har en väl dokumenterad odling före 1960. Under de knappt två åren som uppropet pågick hörde över 650 personer av sig om fler än 1100 gamla krukväxter.

De två största växtgrupperna som vi fick tips om var kaktusar, blad, november och julkaktusar, och amaryllisväxter, som exempelvis krinum och äkta makar. Men, även tips om många äldre pelargonier, hibiskusar, porslinsblommor och begonior har kommit in. Över 100 olika grupper/arter har POM fått information om.

Breven som har kommit in är väl spridda över landet, alla landskap är representerade. Flest tips har kommit från Skåne, Västergötland, Uppland, Södermanland och Lappland. I många av breven medföljer underbara berättelser om krukväxter. Många har fått en krukväxt när de har lämnat barndomshemmet eller i samband med dop eller bröllop. Det bästa sättet att bevara en släktklenod var genom att sprida den. Inom Krukväxtuppropet pågår det inte någon större provodling som för de övriga uppropen. Istället har vi gjort mindre provodlingar av pelargonier, november och julkaktusar, begonior och hibiskusar. I den nationella genbanken kommer ett 175 tal olika krukväxter att bevaras. Vilka dessa blir bestäms av referensgruppen för uppropet.

Familj på gård i Foss socken, Munkedal omkring år 1910.
Foto: Bohusläns museums arkiv, fotograf Oscar Färdig.

Skörd av mogna humlekottar. Foto: Else-Marie Strese

Sparrisuppropet – inte bara humle

I Sparrisuppropet har vi letat efter olika vegetativt förökade nyttoväxter. Vissa arter såsom rabarber, pepparrot och humle är fortfarande vanligt förekommande i trädgårdar och odlingsmarker. Sparrisfynden är färre och dess odling som grönsak är koncentrerad till de stora godsen. Ett antal lök och kryddväxter samt några jordärtskockor har kommit in till uppropet.

Robusta och långlivade arter finns kvar även som reliktplantor i övergivna trädgårdar, ett exempel är pepparrot. Andra nyttoväxter, som kräver mer skötsel, tycks emellertid ha försvunnit i takt med att självhushållningen försvann.

De allra flesta fynden har kunnat spåras med hjälp från allmänheten, men när det gäller humle har även historiskt källmaterial använts för att finna gamla odlingsrester. Humlen var det växtslag som först började inventeras och nu går insamlingen och utvärderingen mot sitt slut. Materialet är väl beskrivet och även kemiskt analyserat. 2012 planterades humlesamlingen som det första växtslaget i den centrala genbanken på SLU i Alnarp. Tre sorter av humle introduceras i handeln 2015.

En sparrisplanta som via fotografier går att spåra tillbaka till början av 1940-talet.
Foto sv/v: okänd Foto färg: Karin Hante

Foto: Karin Persson

Bevara för framtiden

Av vårt rika hortikulturella arv ska det mest värdefulla bevaras för framtiden, så att kommande generationer kan njuta samma smaker och dofter som våra mor- och farföräldrar en gång gjorde. Trädgårdens ettåriga köksväxter och blomster bevaras i frögenbanker.

Med de korsbefruktade fleråriga växtslagen förhåller det sig annorlunda. De kan inte bevaras som frön eftersom fröna inte ger upphov till identisk avkomma. Låt oss exemplifiera med äpple. När en äpplekärna gror föds en plantindivid med helt nya unika genkombinationer, som uppstod då modersortens pistill befruktades av fadersortens pollen. Trädet som växer upp är att jämföra med en ny sort, men endast om dess egenskaper är överlägsna föräldrasorternas kommer det måhända att förökas, spridas och bli till en lokalsort. Det är dock ovanligt att en kärnsådd blir bättre än sina föräldrasorter.

Från exemplet ovan förstår vi att frön inte kan användas för att mångfaldiga och inte heller för att bevara sorter av frukt, bär eller fleråriga köks- och prydnadsväxter. Då fröförökning inte är möjlig används istället vegetativ förökning. Den vanligaste vegetativa förökningsmetoden för frukt är ympning. Vid ympningen flyttas den utvalda sortens knoppar till en grundstam med vilken de växer samman och bildar ett träd. Andra växtslag såsom bär och perenner förökas genom delning eller sticklingar.

Sorter av vegetativt förökade växter bevaras enklast genom att de odlas i fält i så kallade fältgenbanker eller klonarkiv. Det nationella bevarandet ska rymma guldkornen av vårt hortikulturella arv. Det innebär att vi kommer att ta tillvara de bästa inhemska lokalsorterna liksom de mest älskade äldre sorterna med utländsk härkomst.

I bevarandet innefattas även sorter av som tagits fram av 1900-talets svenska växtförädling.

No. 1854 *Viola cornuta* Perfektion. 1. Höhe 20 Flg.

Den nationella genbanken

Den svenska nationella genbanken för vegetativt förökade växter kommer att stå färdig 2016. Då ska alla sorter av frukt, bär, köks- och prydnadsväxter som valts ut för långsiktigt bevarandet finnas i odling i den nationella genbanken vid Sveriges lantbruksuniversitet, SLU i Alnarp. Enligt planerna ska merparten av sorterna som bevaras i Alnarp ha säkerhetskopior i ett lokalt klonarkiv. Ett undantag utgör bärväxtslagen som är utsatta för allvarliga insektsöverförda virusjukdomar. Av denna anledning bevaras virusfria säkerhetskopior av bärmandatsorterna i skyddad odling. Sammanfattningsvis kommer den svenska nationella genbanken bestå av tre delar: huvudsätet i Alnarp, lokala klonarkiv samt skyddad odling för bär.

Startskottet för den nationella genbanken i Alnarp gick våren 2012 då ett 60-tal humlesorter planterades. Samma år påbörjades planteringar av bär och frukt, vilka kommer att pågå fram till och med 2016. En samling prydnadssträd och buskar kom på plats under 2013. Vegetativt förökade köksväxter som exempelvis potatislök, sparris och jordärtskocka och fler prydnadsväxter i form av perenner, rosor, lök och knölväxter är att vänta under 2015. De innehållsmässigt unika genbanksfälten i Alnarp beräknas uppta minst fyra hektar. Totalt kommer cirka 2 200 sorter att bevaras.

Idag finns 14 lokala klonarkiv som på uppdrag av POM bevarar drygt 300 mandatsorter av frukt. Sorternas fördelning mellan klonarkiven reflekterar deras ursprung. Sålunda bevaras 'Kalmar glasäpple' i Småland och 'Värmlands paradisäpple' i Värmland. På sikt kommer även prydnads- och köksväxter att bevaras lokalt, i såväl befintliga som nytillkomna arkiv. Som odlingsvärdar för de lokala arkiven fungerar trädgårdsskolor, museer, botaniska trädgårdar och offentliga anläggningar. Klonarkiven fyller en viktig funktion genom att levandegöra vårt gröna kulturarv.

Bergianska trädgårdens klonarkiv i vinterskrud. Foto Kaili Maide

Nationella genbanken i Alnarp, humlesamlingen. Foto Henrik Morin

Gamla sorter sprids på nytt

Varumärket Grönt kulturarv® har skapats för att göra det möjligt att lansera och saluföra odlingsvärt växtmaterial som samlats in genom POM. Varumärket har tagits fram tillsammans med Elitplantstationen, Sveplant E-grupp och LRF Trädgård.

Kriterierna för att bedöma växter som Grönt kulturarv® följer POM:s insamlingskriterier. De ska vara arter och sorter odlade i Sverige före ett visst decennium, beroende på växtslag. De ska också ha en väl dokumenterad historia, i Sverige framtagna sorter, eller spontant uppkommet material som bedöms vara odlingsvärt, oavsett ålder. För att en växt ska kunna saluföras som Grönt kulturarv® krävs att den ska finnas i den nationella genbanken.

Varumärket kan användas för både fröförökade och vegetativt förökade växter.

På följande sidor följer presentationer av några av de växter som hittills marknadsförts inom Grönt kulturarv®.

Sortimentet utökas successivt med fler sorter.

Grönt kulturarv®-perenner

Perennerna som säljs under Grönt kulturarv® har odlats sedan 1940 och oftast betydligt längre än så. Sorterna har inventerats, dokumenterats och provodlats inom ramen för Perennuppropet och valts ut för bevarande i den nationella genbanken.

Att sorterna som valts ut har överlevt och odlats så länge visar att de är robusta, friska och tåliga, ofta med en vacker blomning. Alla bär dessutom på en historia och i flera fall finns det traditioner, berättelser och lokala namn knutna till dem. De har inspirerat till sortnamnen som perennerna har fått.

Våren 2013 lanserades de första Grönt kulturarv®-perennerna i handeln. Här ser du tre av de nio sorter som finns att köpa idag. Sortimentet utökas successivt med fler sorter.

Höstflox *Phlox paniculata* 'Alma Jansson'

Höstfloxen 'Alma Jansson' kommer från ett småjordbruk i Roslagen i Uppland. Där har den växt åtminstone sedan 1939 när Stina Jansson flyttade in. Då var hon nygift och kom till svärföräldrarnas gård. Det var hennes svärmor Alma Jansson som skötte om alla växterna i trädgården. "Allt kommer från farmor. Hon hade så fina blommor" berättade Stina Jansson. Alma Jansson var trädgårdsintresserad och planterade många av växterna på gården. Varifrån hon fått eller köpt höstfloxen vet vi inte, men den var inte nyplanterad på gården 1939. Sorten är högväxt med mörkgrönt bladverk och ljus lila blommor med vitt öga.

Strandbinka *Erigeron glaucus* 'Fru Frida Lindström'

1939 köpte fru Frida Lindström en gård i Östersund i Jämtland. Frida Lindström var trädgårdsintresserad och trädgården blev hennes skötebarn. Perennerna låg henne särskilt varmt om hjärtat. 1979 sålde hon gården vidare, men bodde kvar fram till sin död i början av 1990-talet. Frida Lindström berättade mycket om blommorna för de nya ägarna och det var viktigt för henne att de fick stå kvar och togs om hand. Två av växterna hade stått i trädgården redan när hon flyttat in 1939. Det var en ormbunke och så den ljuslila strandbinkan. Sorten är en vacker marktäckare som blir omkring 45 cm hög.

Kinesisk kärleksört *Hylotelephium spectabile* 'Granlunda'

Den kinesiska kärleksörten 'Granlunda' är insamlad på Söderslätt i Skåne och har fått namn efter gården där den odlats i över sjuttio år. Det är en stor, fyrkantig gård med ett boningshus byggt på 1870-talet. På Granlunda fanns en trädgård med buxbomshäckar, bersåer och slingrande grusgångar. Inger, som äger gården idag, har en faster som bara var barn på 1930-talet, men som minns och kan berätta hur trädgården såg ut i slutet av decenniet. Hon har beskrivit vilka perenner som stod i rabatterna och bland dem fanns kärleksörten. Sorten har ljuslila blommor och blågrönt bladverk.

Grönt kulturarv®-rosor

'Lövhult'

Sorten härrör från Lövhult i Södra Vi socken i Småland, där den odlats sedan åtminstone 1930-talet. Rosen är en lågvuxen fylldblommig kanelros. Buskarna blir 0,7-1,2 meter höga och blommar på försommaren, i Skåne i början av juni. Blommorna är 4-5 cm i diameter och doften medelstark. Den är frisk och anspråkslös och kan odlas i minst zon 6-7. 'Lövhult' kommer bäst till sin rätt när den odlas på naturtomter och i äldre kulturhistoriska trädgårdar.

'Skeda'

Skedarosen planterades sannolikt i början av 1900-talet framför mangårdsbyggnaden till gården Årtesmåla i Horns socken, Östergötland. Därifrån räddade en sonson rotskott till sitt hem i Skeda. 'Skeda' är en förhållandevis frisk gammaldags buskros med blommor i en ovanlig mörkvioletts nyans. Blomningen är riklig och varar längre än för flertalet andra engångsblommande rosor.

Humlekottar. Foto: Else-Marie Strese

Grönt kulturarv®-humle

Tre av sammanlagt ett sextiotial kloner av humle som finns i den nationella genbanken förökas just nu upp och kommer att finnas i handeln under 2015. Humlen är svensk gammal brukshumle som provodlats och analyserats bland annat på ämnen som är av stort intresse om man vill använda humlen i ölbryggningsmanhang.

Potatislök

Härdig, fin i smaken, hållbar. Så beskrevs denna lök av Lillie Landgren som drev en trädgårdsskola strax utanför Leksand fram till 1940-talet. Där kallades löken, som botaniskt benämns potatislök, för 'Leksandslök'. Namnet potatislök avslöjar växtsättet: man sätter en lök och ur den växer det sedan fram ett knippe lökar. Potatislök odlades allmänt runt om i Sverige tills det blev möjligt att köpa sticklök till stor gul lök. POM har åtminstone fått in nio olika sorter från Norrbotten till Skåne. De har fått namn efter platsen där de har odlats eller efter den person som har vårdat löken: 'Malvina', 'Hilda från Borgå', 'Frändarve' och 'Vallbogård'.

En sort som länge har gått i arv kommer från Ullvi utanför Leksand. Monica Rönnkvist, som odlar löken idag, fick den av sin granne Doris Nylands, född 1914. Monica fick lära sig att löken skulle sättas på Erikdagen den 18 maj, och tas på Larsdagen, den 10 augusti.

Potatislöken 'Leksand' Foto: Lena Nygårds

Vad kan POM bidra med?

- Bevarad odlad mångfald
- Kunskapsbas om äldre trädgårdsväxter
- Återintroduktion av odlingsvärda sorter
- Trädgårdshistorisk forskning
- Levandegörande av kulturmiljöer
- Ökat trädgårdsintresse
- Landsbygdsutveckling
- Gastronomiska möjligheter

Foto: Eva Jansson

Läs vidare

- Andréasson, A.** 2007. Trädgårdshistoria för inventerare. CBM:s skriftserie 19. [utgången; tillgänglig som pdf via www.pom.info/publikationer]
- Andréasson, A. & Wedelsbäck Bladh, K.** 2009. Träd- och buskuppet. CBM:s skriftserie 25.
- Andréasson, A. & Wedelsbäck Bladh, K.** 2011. Prydnadsträd och prydnadsbuskar hos två svenska plantskolor 1836 till 1946. CBM:s skriftserie 58.
- Aronsson, M., S. Black-Samuelsson, M. Edqvist, E. Persson, D. Ståhlberg & J. Weibull.** 2012. Kulturväxtsläktingar – något att bry sig om. Svensk botanisk tidskrift 106:309-318.
- Bengtsson, R.** 2005. På jakt efter pimpernot och ornäsbjörk. Fakta Trädgård-Fritid Nr 113. SLU, Uppsala.
- Engström, R.** 2007. Att inventera rosor - en handledning. CBM:s skriftserie 15.
- Gustavsson, L-Å.** 2010. Vårt svenska arv av kulturrosor, del 1. Hemträdgården 1: 45-47.
- Gustavsson, L-Å.** 2010. Vårt svenska arv av kulturrosor, del 2. Hemträdgården 2: 40-42.
- Hjalmarsson, I.** 2006. Bärsorter från svunna tider – om frukt- och bärupppet. Fakta Trädgård-Fritid Nr 117. SLU, Uppsala.
- Hjalmarsson, I. (red.)** 2009. Här bevaras våra svenska fruktsorter. CBM:s skriftserie 16. 2:a reviderade upplagan.
- Ireholm, A. och Persson, K.** 2009. Krukväxter – ett levande kulturarv. Fakta Trädgård-Fritid Nr 139. SLU, Uppsala.
- Jansson, E. & Weibull, J.** 2007. Programmet för odlad mångfald inventerar och bevarar Sveriges gröna kulturarv. Bulletin för trädgårdshistorisk forskning 19-20, 2006-2007.
- Jansson, E., Nilsson, E och Oskarsson, L.** 2014. Historiska trädgårdsväxter får nytt liv och spridning. Movium Fakta 8. SLU, Alnarp
- Karlsson Strese, E.M.** 2008. "Sparrisupppet" – inte bara sparris. Fakta Trädgård-Fritid Nr 133. SLU, Uppsala.
- Karlsson Strese, E.M.** 2008. Inventering av kulturhumle (*Humulus lupulus* L.) med hjälp av äldre geometriska kartor. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi CIV 104, 75-92.
- Karlsson Strese, E.M.** 2011. Humle (*Humulus lupulus* L.) – omskriven, älskad och kontrollerad. Fakta Trädgård-Fritid Nr 152. SLU, Uppsala.
- Mattson, M.** 2010. Ärva rosklenoder. Trädgårdshistoria i Norr. Tidskriften Västerbotten nr 2.
- Morin, H.** 2006. Rosor att minnas och bevara. Fakta Trädgård-Fritid nr 122.
- Nygårds, L.** 2005. Vi odlade till husbehov. POM/CBM. [utgången; tillgänglig som pdf via www.pom.info/publikationer]
- Nygårds, L.** 2007. Om ärter. En etnobotanisk skrift. CBM:s skriftserie 17.
- Nygårds, L. och Leino, M.W.** 2013. Klint Karins kålrot och Mor Kristins böna. ISBN 978-91-576-9127-9 SLU/POM, Alnarp.
- Oskarsson, L.** 2005. Perenner från förr – perennupppet söker gamla sorter. FAKTA Trädgård-Fritid nr 111. Uppsala, Sveriges lantbruksuniversitet.
- Oskarsson, L.** 2008. Att inventera perenner – en handledning. CBM:s skriftserie 21.
- Persson, K. och Jansson, E.** 2008. Narcisser – folkära lökar. CBM:s skriftserie 20.
- Persson, K.** 2010. Att inventera lök- och knölväxter – en handledning. CBM:s skriftserie 36.
- Persson, K.** 2011. Lök- och knöluppet – Majkens dahlia tas till vara. Fakta Trädgård-Fritid Nr 131. SLU, Uppsala.
- Wedelsbäck Bladh, K. & Olsson, K.M.** 2011. Introduction and use of Horseradish (*Armoracia rusticana*) as Food and Medicine from Antiquity to the Present: Emphasis on the Nordic Countries. Journal of Herbs, Spices and Medicinal Plants 17:3, 197-213.
- Weibull, J., Jansson, E. och Wedelsbäck Bladh, K.** 2009. 'Swedes revisited': a landrace inventory in Sweden. (red. Veteläinen, Negri och Maxted) European landraces: on farm conservation, management and use. Bioversity Technical Bulletin No. 15. Bioversity International, Rom.
- Weibull, J.** 2013. Strategic work on crop wild relatives started in Sweden. Crop Wild Relative 9:13-16.

KONTAKTUPPGIFTER

Sveriges lantbruksuniversitet, POM, Box 57, 230 53 Alnarp

Samordnare:

Eva Jansson, e-post: eva.jansson@slu.se

Jordbruksverket, 551 82 Jönköping

Jens Weibull, e-post: jens.weibull@jordbruksverket.se

Mer information om POM finns på vår hemsida www.slu.se/pom

Inventeringsprojekt

Fröuppropet

frouppropet@pom.info

Perenner

perennuppropet@pom.info

Rosor

rosuppropet@pom.info

Lök- och knölväxter

lokochknoluppropet@pom.info

Frukt och bär

fruktochbaruppropet@pom.info

Träd och buskar

tradochbuskuppropet@pom.info

Vegetativt förökade nyttoväxter

sparrisuppropet@pom.info

Krukväxtuppropet

krukvaxtuppropet@pom.info

NordGen bevarar nordiskt frö av jordbruks- och trädgårdsväxter

Postadress: Box 41, 230 53 Alnarp, www.nordgen.org